

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MEKTEPKE SHEKEMGI HÁM MEKTEP BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
PEDAGOGIKALÍQ SHEBERLIK HÁM XALÍQARALÍQ BAHALAW ILMIY-ÁMELIY ORAYÍ**

**2023-2024 OQÍW JÍLÍNDÁ DÓRETIWSHILIK
MEKTEPLERDÍŃ 11-KLASS OQÍWSHÍLARÍ USHÍN**

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ

**PÁNINEN JUWMAQLAWSHÍ ATTESTACIYASÍN ÓTKERIW
BOYÍNSHA METODIKALÍQ USÍNÍS HÁM MATERIALLAR**

I.YUSUPOV ATINDAĞI DÓRETIWSHILIK MEKTEBİNİŇ 11-KLASÍ USHÍN ÁDEBIYAT PÁNINEN JUWMAQLAWSHÍ MÁMLEKETLIK ATTESTACIYA IMTIXANÍ TAPSÍRMALARÍNÍN SPECIFIKACIYASÍ

Dúziwshi: **Kazimbetova Ziyuar** – *Filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), I.Yusupov atındağı dóretiwshilik mektebiniń joqarı kategoriyalı qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pání muǵallımı.*

Pikir bildiriwshi: **Allambergenova Gúlchexra** – *I.Yusupov atındağı dóretiwshilik mektebiniń joqarı kategoriyalı qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pání muǵallımı*

11-klastı pitkergen oqıwshılar ádebiyat páninen bilimlendiriw baǵdarlaması boyınsha belgilengen dárejedegi kompetenciyalarǵa iye boladı.

Oqıwshılardıń alǵan bilim, kónlikpe hám mamanlıqlardı anıqlaw ushın 2023–2024-oqıw jılında 11-klaslarda juwmaqlawshı imtixan jazba formada ótkeriledi. Pitkeriwshilerde óz pikirin jazba bayanlawda ádebiy til normaları hám grammatikasınan durıs paydalana alıw, dóretiwshilik penen pikirlew kónlikpesi qalıpleskenligi sebepli, juwmaqlawshı imtixan ushın esse jumısın jazıw usınıldı.

Imtixanda esse jumısın tańlawdan maqset oqıwshılarda logikalıq hám kreativ pikir júritiw kónlikpelerin payda etiw, erkin hám dóretiwshilik qatnasta pikirlewge úyretiw, imla hám stillik sawatqanlıqtı rawajlandırıw, óz pikirin awızeki hám jazba bayanlaw kónlikpesin rawajlandırıwdan ibarat.

Esse jumısı specifikaciyasınıń maqseti pitkeriwshi oqıwshılardıń ádebiyat páninen bilim dárejesin anıqlaw ushın qollanılatuǵın esse temaları strukturası hám oǵan qoyılatuǵın talaplardı belgilewden ibarat. Berilgen hújjetke aprobaciyalar nátiyjesinde qosımshalar, ózgerisler hám dúzetiwler kirgiziliwi múmkin.

Hárbir esse temaları ádebiyat pání boyınsha dóretiwshilik mekteplerdiń 10-11-klaslardı temaları qamtıp alınǵan. Sonday-aq, essenı bahalaw kriteriyaları da berilgen.

Esse temalarınıń kirgiziliwiniń jáne bir áhmiyetli tárepi sonda, oqıwshılardıń ádebiyat páninen alǵan bilimleri hám sawatqanlıǵı bekkemlenedi, dóretiwshilik, sóz baylıǵınan paydalana alıw kónlikpesi artadı, óz qaraların logikalıq izbe-izlikte, sistemalı, dálilli beriw tájiriyesine iye boladı hám bul tema boyınsha óz pikirin tolıq jarıtıp beriwdi úyrenedi.

11-klaslar ushın esse jumısı úsh variantta dúzilgen bolıp, hárbir variantta úsh esse teması bar. Soǵan bola, varianttaǵı temalardıń eki teması ádebiyat pánindegi Mámleketlik tálim standartı hám oqıw baǵdarlamasında belgilengen temalar tiykarında, birewi erkin temada tayarlandı.

Oqıwshılarga esseni jazıw, onı tekserip shıǵıw, qáteler ústinde islewi, qosımshalar kirgiziw ushın **3 akademiyalıq saat** waqıt beriledi.

Oqıwshılardıń esse jumısı 100 ballıq sistemada bahalanadı.

0 – 29% – “qanaatlandırarsız”;

30–65% – “qanaatlandırarlı”;

66–85% – “jaqsı”;

86–100% – “ayrıqsha”

Hárbir tapsırma ushın belgilengen baldan joqarı ball qoyıwǵa jol qoyılmaydı.

11-klas pitkeriwshileri ushın ádebiyat páninen gózlengen bilimlendiriw maqsetleri	
Grammatikaǵa baylanıslı ózlestiriletuǵın ólshemler	Házirgi qaraqalpaq tili grammatikasınıń teoriyalıq qurılısı hám ámeliy qollanıwın biliw
	Qaraqalpaq tilindegi stillerdiń qollanıw ornı hám imkaniyatların biliw
	Óz pikirin awızeki hám jazba bayanlawda sóz ózgertiwshi, sóz jasawshı hám forma jasawshı qosımtalar, grammatikalıq máni beriwshi qurallardı durıs tańlay alıw
	Sinonimiya, antonimiya hám omonimiya imkaniyatlarınan durıs paydalana alıw
	Gápte sózlerdiń orın tártibine itibar qaratıw, gáp bóleklerin durıs qurastıra alıw, atlıqlasıw qubılısı, qospa sózler hám frazeologizmlerden orınlı paydalana alıw
	Jay gáptiń túrlerinen, onıń mazmunlıq túrlerinen, kiris, kiritpeli, birgelkili, ayırımlanǵan aǵzalı konstrukciyalardan durıs hám orınlı paydalana alıw. Qospa gáplerdiń jay gáplerin durıs baylanıstıra alıw hám orınlı qollana alıw
	Sapa kórsetkishi – teksttegi gáplerdiń mazmunlıq jaqtan birlesiw, irkilis belgileriniń durıs qoyılıwı, pikirlerdiń tema sheńberinde birlesiw, abzaclarǵa itibar beriliwi, kórkem súwretlew quralların hám leksikalıq birliklerdi temaǵa say qollana alıw
Ádebiyat	Ádebiyattaǵı forma hám janrlardı ajırata alıw
	Berilgen tema boyınsha erkin pikirley alıw
	Oqıǵan shıǵarmasınan alǵan tásirlerin keń túrde bayanlap bere alıw
	Basqa adamnıń tuyǵı-sezimleri hám ishki keshirmelerin túsine alıw hám ol ústinde pikirley alıw
	Túrli temada esse jaza alıw
	Úyrenilgen ádebiy tulǵalar tábiyatına tán bolǵan ózgesheliklerdi bahalay alıw
	Ádebiy qaharmanlardıń is-háreketlerine múnásibet bildire alıw hám onı dálilley alıw
Joqarı talǵamlı hám aqılıy jetik qaharmanlardıń ózgesheliklerin ashıp bere alıw	

	Muzıka yağı súwrette jasırınǵan ideyanı túsine alıw
	Úyrenilgen shıǵarmalarda sáwlelengen kórkem obrazlar ózgesheligine tán bolǵan belgilerdi anıqlap, olarǵa múnásibet bildire alıw
	Úyrenilgen shıǵarmalardaǵı ádebiy qaharmanlarǵa tán bolǵan pazıylet hám illetlerdi erkin pikirlep bayanlay alıw
	Úyrenilgen kórkem shıǵarmalarǵa tán milliy ózgesheliklerdi ańlay biliw
	Tariyxıy proceslerge hám shayır-jazıwshılardıń dóretiwshiligine durıs baha bere alıw

**JUWMAQLAWSHÍ IMTIXAN USHÍN ÁDEBIYAT PÁNINEN JAZÍLATUǴÍN
ESSE JUMÍSINÍN BAHALANÍW KRITERIYASÍ**

T\N	10 ball	8 ball	6 ball	4 ball	2 ball
Tapsırma talaplarınıń orınlanıwı					
1	Esse tolıq publicistikalıq stilde jazılǵan.	Publicistikalıq stilden ayırım orınlarda sheginilgen	Bir bólimi publicistikalıq stilde jazılǵan	Tolıq kórkem ádebiy stilde jazılǵan	Awızeki sóylew stilinde jazılǵan
2	Tema boyınsha eki kózqaras, sonday-aq, óz qarası da tolıq ashılǵan.	Eki kózqaras ashılǵan, óz qarası ashılmaǵan.	Eki kózqarastıń tek birewi ashıp berilgen	Eki kózqarastıń tek birewi jáne shala ashıp berilgen.	Ulıwma qarasar ashıp berilmegen.
Tekst kompoziciyası, pikir bayanlawdıń logikalılıǵı					
3	Kirisiw, tiykarǵı bólim, juwmaq tolıq ashıp berilgen.	Esse bólimleriniń tek ekewi ashıp berilgen	Esse bólimleriniń ekewi shala ashıp berilgen	Esse bólimleriniń birewi ashıp berilgen	Esse bólimleriniń birewi shala ashıp berilgen
4	Esse logikalıq izbe-izlikte abzaclarǵa durıs ajratılǵan hám pikirler tákirarı ushıraspaydı.	1-2 orında qátelikler ushırasadı.	3-4 orında qátelikler ushırasadı.	5-6 orında qátelikler ushırasadı.	Esse jumısı ulıwma abzaclarǵa ajratılmaǵan.
Sawatqanlıǵı (bayanlawdıń durıshlıǵı)					
5	Imlalıq qátelik ulıwma ushıramaydı.	1-2 orında imlalıq qátelik ushıraydı.	3-4 orında imlalıq qátelik ushıraydı.	5-6 orında imlalıq qátelik ushıraydı.	7 hám onnan kóp orında imlalıq qátelik ushıraydı.
6	Puntuaciyalıq qátelik ulıwma ushıramaydı.	1-2 orında puntuaciyalıq qátelik ushıraydı	3-4 orında puntuaciyalıq qátelik ushıraydı	5-6 orında puntuaciyalıq qátelik ushıraydı	7 hám onnan kóp orında puntuaciyalıq qátelik ushıraydı
Til birlikleriniń stillik jaqtan durıs qollanıwı					
7	Qosımta qollanıw boyınsha stillik qáte ushıraspaydı.	Qosımta qollanıwda 1-2	Qosımta qollanıwda 3-4	Qosımta qollanıwda 5-6	Qosımta qollanıwda 7

		orında stillik qátelik ushıraydı.	orında stillik qátelik ushıraydı.	orında stillik qátelik ushıraydı.	hám onnan kóp orında stillik qátelik ushıraydı.
8	Sóz qollanıwda stillik qáte ushıraspaydı.	Sóz qollanıwda 1-2 qátelik ushıraydı.	Sóz qollanıwda 3-4 qátelik ushıraydı.	Sóz qollanıwda 5-6 qátelik ushıraydı.	Sóz qollanıwda 7 hám onnan kóp qátelik ushıraydı.
Sóz baylıǵı, tásirshenligi hám tazalıǵı					
9	Leksikalıq hár túrlilik, súwretlew quralları hám frazeologizmler ornlı qollanılgan.	Leksikalıq hár túrlilik sezilmeydi, súwretlew quralları hám frazeologizmler ayırım orınlarda ǵana qollanılgan.	Leksikalıq hár túrlilik bar, biraq súwretlew quralı hám frazeologizmler orınsız qollanılgan.	Leksikalıq hár túrlilik sezilmeydi, súwretlew quralları hám frazeologizmler orınsız qollanılgan.	Leksikalıq hár túrlilik sezilmeydi, súwretlew quralları hám frazeologizmler ulıwma qollanıлмаған.
10	Dialektlik sózler, vulgarizm, varvarizm, parazit sózler ushıraspaydı.	Dialektlik sózler, vulgarizm, varvarizm, parazit sózler 1-2 orında ushırasadı.	Dialektlik sózler, vulgarizm, varvarizm, parazit sózler 3-4 orında ushırasadı.	Dialektlik sózler, vulgarizm, varvarizm, parazit sózler 5-6 orında ushırasadı.	Dialektlik sózler, vulgarizm, varvarizm, parazit sózler 7 hám onnan kóp orında ushırasadı.

Tómendegi jaǵdaylarda esse jumısı tekserilmeydi hám 2 ball menen bahalanadı.

- esse jumısı jazılǵan, biraq temaǵa sáykes kelmese;
- essenıń kólemi 100 sózden kem bolsa;
- esse jumısı basqa birewden kóshirilgen bolsa;

Esse jumısı ulıwma jazılmaǵan bolsa 0 ball beriledi.

ESSE JUMÍSÍN JAZÍWǴA QOYÍLATUǴÍN TALAPLAR:

1. Pikirler publicistikalıq stilde bayanlanıwı kerek.
2. Pikirler logikalıq jaqtan izbe-izlikte, ádebiy til normalarına boysınǵan halda beriliwi kerek.
3. Bayanlanıp atırǵan pikirler tek tema átirapında bolıwı kerek.
4. Esse jumısı ushın joba dúzilmeydi, epigraf berilmeydi.
5. Esse jumısındaǵı sóz sanı 200-250 sóz átirapında bolıwı kerek.

Esse úsh quram bólekten ibarat bolıwı kerek:

I. Kirisiw. Esseniń kirisiw bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiledi:

- 1) kirisiw bólimi 2-3 gápten ibarat bolıwı kerek;
- 2) berilgen jaǵday tekstin solay kóshirmesten, perifraza qılınıwı kerek.

II. Tiykarǵı bólim. Esseniń tiykarǵı bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiledi:

- 1) tiykarǵı bólim keminde 3 abzactan ibarat bolıwı kerek;
- 2) hár bir abzacta táreplerdiń jeke kózqarasları dálilleniwi kerek;
- 3) berilgen kózqaraslar tolıq ashıp beriliwi kerek;
- 4) jeke pikir tolıq hám dáliller tiykarında beriliwi kerek.

III. Juwmaq. Esseniń juwmaqlawshı bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiledi:

- 1) tiykarǵı bólimde berilgen pikir hám kózqaraslar ulıwmalastırıladı;
- 2) juwmaq 2-3 gápten ibarat bolıwı kerek.

**I.YUSUPOV ATÍNDAGÍ DÓRETIWSHILIK MEKTEBINIŃ 11-KLASÍ
USHÍN ÁDEBIYAT PÁNINEN JUWMAQLAWSHÍ MÁMLEKETLIK
ATTESTACIYA IMTIXANÍNA**

ESSE JUMÍSÍ USHÍN TEMALAR:

1-tema: Xalıq awızeki dóretpleri xalqımızdıń ótmishi, tariyxı haqqında tolıq maǵlıwmat bere aladı.

Jámiyetimizde bul pikirdi biykarlawshı adamlar da ushırasadı. Bul jaǵday boyınsha óz pikirińizdi bayan etiń.

2-tema: “Edige” dástanındaǵı Nuratdin obrazı tolıǵı menen unamlı qaharman.

Dástandı oqıwshılar arasında ayırımlar bul pikirge qarsı pikirlerin aytadı. Bul jaǵday boyınsha óz pikirińizdi bayanlań.

3-tema: Házirgi jámiyette ayırım adamlar real qarım-qatnastı maqul dep bilse, ekinshi bir topardaǵı adamlar virtual qarım-qatnastı unamlı dep bahalaydı. Bul qarasarlar boyınsha óz pikirińizdi dálilleń.

4-tema: “Qoblan” dástanında mifologiyalıq elementler ónimli qollanılıp, real turmıs derlik ayılmaǵan. Bul kózqaras boyınsha óz pikirińizdi bayanlań hám dáliller keltiriń.

5-tema: Ótesh shıǵarmalarınan basım kópshiligi násiyat mazmunında jazılǵan. Bul pikirdi ayırımlar maqullasa, ayırımlar biykarlaydı. Bul kózqaras boyınsha óz pikirinizdi dáliller tiykarında berin.

6-tema: Ayırım adamlar kinonı insan kámilligi ushın paydalı dep esaplasa, basqa birewler onıń paydasız ekenligin de aytıp ótedi. Siz qanday pikirdesiz?

7-tema: Berdaq – qaraqalpaq xalqınıń birinshi tariyxshısı. Bul pikirdi ayırım adamlar maqullasa, ayırımlar maqullamaydı. Siz qaysı birine qosılasız?

8-tema: I.Yusupovtıń “Aktrisanıń ıǵbalı” shıǵarmasında eki jastıń muhabbatı baslı tema etip alınǵan. Bul pikirge qarsı pikir bildiriwshiler de ushırasadı. Sizin kózqarasıńız qanday? Pikirlerińizdi dálillep berin.

9-tema: Globalıw dáwirinde internettiń múmkinshilikleri joqarı dárejede bahalansa, ayırımlar onıń qáwipli táreplerin joqarı dep esaplaydı. Siz qaysı pikirdi maqullaysız?

10-tema: Házirgi rawajlanǵan jámiyette bilim beriwdiń túrli usılları hám joqarı báseki qalıplesken. Usı sebepten bilimlendiriw tarawında mámleketlik bilim beriw mákemeleri, sonday-aq, jeke menshik mektepler payda bolǵan. Ayırım adamlar óz balaların mámleketlik mekteplerge beriw tárepdarı bolsa, ekinshi birewleri jeke mekteplerdi tańlaydı. Bul jaǵday boyınsha pikirlerińizdi bildirin.